

Merénylet a tanítás szabadsága ellen.

E szemle júliusi számában le nem tagadható tények és adatok alapján mutatta ki egyik társunk a felekezeti és társadalmi reakció ijesztő térfoglalását a magyar állam közoktatási politikájában. Ez a folyamat feltartóztathatlanul halad előre s nem elégszik meg többé a hivatásos iskola lenyűgözésével, hanem oda törekszik, hogy az iskolán kívüli tanítás, a szabad oktatás is ama törpe klikk hatalmát erősítse, melynek önző osztályérdekeit „nemzeti érdekeknek” keresztelték el.

A szabad tanítás eddigelé a magyar történelmi osztályok kezében naiv irodalmároskodás, szociális olajcseppkenetetés, vidéki piaristák és nagyságák szentimentális — rendszerint táncos és énekkel egybekötött — felbuzdulása, a polgári önértéknek az „egyházi és világi főurakhoz” való dörgölőzési kísérlete avagy az ú. n. exponált nemzetiségi vidéken bankettektől kísért honmentő avagy hazaárulást szimatoló eszmecsere volt.

Az ú. n. nemzeti-liberális tábor eme nép nélküli „szabad tanítását” megzavarták a pécsi kongresszus kegyetlen tapasztalatai. A hivatalos tudomány által tervezett derűs népszínmű helyett egy komoly dráma vihart ígérő expozíciója szólalt meg a szabad tanítás tárgyalásain. A liberalizmusnak distichonokat skandáló, a főurak hazaárulásait nemzeti erényként magyarázó, a szocializmust közgazdasági patriarchalizmussal naponként kivégző, a *Zrínyiász* szörnyű „szépségeiben” elbóbiskoló öreg bácsiai durva kegyetlen legényekkel találták itt magukat szemben, akik állandóan a termelési technika változásáról, osztályharcról,

vallásmentes morálról, szociális esztétikáról és emberi szolidaritásról beszéltek. És ahelyett, hogy boldogak lettek volna a nagyságos és méltóságos urakkal való eszmecsere lehetősége miatt s ahelyett, hogy Jócsák Kálmán lobogó ingujjban és árvalánybokrétás süveggel üdvözölte volna a nemzeti közoktatás főnkelt vezérét, illő parasztos tisztességtudással járulván hozzá a Beöthy Zsolt esztétikai lendületéhez: ezek a bárdolatlan emberek egyre azt hangoztatták, hogy ők sem az Apponyi, sem az akadémikus urak „szabad oktatásából” nem kérnek s ez idő szerint lehetetlennek tartják a szabad tanítás egységes szervezését.

Ez a messze elható pécsi kudarc tette oly sürgössé és aktuálissá a szabad tanítás ügyét, természetesen nem a liberálisok előtt (*de strigis* .. .), hanem a nemzet egykori vezére s a jezsuita internacionále jelenlegi magyarországi patrónna szemében, aki felhívta az *Országos Közoktatásügyi Tanácsot*, hogy e fontos ügyről véleményt adjon. Ez a nagytekintetű testület Jancsó Benedeket bízta meg a kényes kérdés tanulmányozásával, aki mint a *Magyar Társadalomtudományi Egyesület* oszlopos tagja, valamint a rettenetes nemzetiségi veszedelem föltárója és főkuruzslója különösen alkalmasnak látszott rá, hogy az imádott hazát egy még a nemzetiségeknél is nagyobb veszedelemtől mentse meg, melyet szabad gondolatnak neveznek. Ez a teljes és hamisítatlan „fajmagyar” tudós emberül meg is felelt feladatának, elkészítette nagyszabású, de diszkrét természetű emlékiratát, melyet a sors szeszélye avatatlan kezünkbe juttatott. A 137 oldalra terjedő munkálat címe: *Emlékirat az iskolán kívül eső oktatás országos szervezésének tárgyában. Az Orsz. Közoktatási Tanács elnökségének megbízásából szerkesztette: Dr. Jancsó Benedek, az Országos Közoktatási Tanács előadó tanácsosa.*

Ez a munkálat kortörténeti jelentőséggel bír: egy intim jellegű memorandum leplezetlen őszinteségével tárja fel a kormány, az agrár-feudalizmus és alázatos házi tudósai, a *Magyar Társadalomtudományi Egyesület* legtitkosabb népnevelési szándékait és terveit, egyszersmind megmutatja, hogy hogyan fest eme hazafias frázisokkal teli rendszer patriotizmusa — quasi családi pongyolában. Emellett a kortörténeti érdekesség mellett — fájdalom! — a munkálatnak aktuális jelentősége van, mivel az egy törvényjavaslatban végződik, mely a mai koalíciós uralomnak olyan „lelkétől lelkezett gyönyörű magzata”, hogy szinte lehetetlen, hogy törvényerőre ne emelkedjék.

Már pedig az egyértelmű volna minden valódi szabad tanítás megfojtásának legdurvább kísérletével.

Mindezen okokból bővebben kell szemügyre vennünk a „fajmagyar” szociológiának e *representative* termékét.

* * *

A „fajmagyar” szociológiának természetesen mindenekelőtt történelmi alap kell, de nem a józan kritikai összehasonlítás, hanem a *Budapesti Hírlapos* nyegle öndicséret szellemében. Bár szerző maga is kénytelen elismerni, hogy az igazi népies szabadoktatás érdekében (eltekintve a Türr-Irányi-féle gyöngye és efemer kísérlettől) voltaképpen mi sem történt: mégis pirulás nélkül merte leírni az ilyfajta hengegéseket, hogy a szabad tanítás „nálunk éppen olyan régi s éppen olyan tiszteletreméltó múlttal dicsekszik, mint bármelyik más nyugati civilizált országban” (4) avagy, hogy Türr István átlátta volna: „a nép műveltségének terjedelmére nézve állapotaink mennyire hasonlatosak a franciákéhoz, akiknél a legmagasabb fokú tudomány s a legfinomabb műveltség mellett annyi a tudatlanság . . .” (8) vagy: „ez adatok alapján határozottan megállapíthatjuk, hogy 1870—1873 végéig igen sikeres és folyton fokozódó munkásság folyt nálunk a felnőttek oktatása előmozdítására. Hogy e munkásság most vázolt kezdő stádiuma határozottan kiállta a versenyt a francia mozgalmak hasonló korszakának munkásságával úgy terjedelmére, mint eredményeire nézve. Bizonyítéka ez állításnak az is, hogy az 1873-ra felvett 70.000 forint állami segítség elégtelennek, majdnem csak felének bizonyult a valóságban e célra adott összegnek” (17). (Mily kedves, gyermeki naivitás! Magyarországon a kiosztott közpénzekből valamely kulturakció hatására következtetni, pláne mikor később megtudjuk, hogy maga a népies mozgalom lelke, Irányi, a miniszter figyelmét felhívta „azokra a visszaélésekre is, melyek a felnőttek oktatásáért járó díjak felszámításánál — egyes lapok híradása szerint — némely lelkiismeretlen tanítók által elkövetettek.”)

Elég az hozzá, hogy Trefort, aki pedig volt annyira kulturember, mint Jancsó és társai, az egész mozgalmat beszünteti, amin legkevésbé sem lehet csodálkozni, ha meggondoljuk, hogy még a mai hivatalos apparátus is képtelen szabad kulturális tevékenységre. Elképzelhetjük, hogy hogyan festhettek az állapotok 1873-ban!

Ezt a múltó és tökéletlen hároméves próbálkozást nevezi

Jancsó annak a szilárd és büszke történelmi alapnak, melyre építhetünk, amely „nem pusztán idegen utánzás, hanem a magyar közművelődés talajából kisarjadó életrevaló és hasznos gyümölcsöt ígérő növény” (4). Ez a kis eset valóban jellemző, mert a „nagy” történelem hasonló eszközökkel dolgozik. Amit az urak történelmi érzéknek neveznek, az nem a társadalmi fejleményeknek objektív földerítése és azoknak a megfelelő külföldi alakútokkal való kritikai összemérése, hanem a nyegle sovinizmusnak rosszhiszemű vagy naiv legyezgetése.

E „történelmi alaptól” eltekintve azután mi sem történt a magyar néppel. A közművelődési egyletek hatalmasan felvirágoztak, mert azokban politikáról, bankettekről, hazafias kurjongatásokról, a vármegyei gentry politikai alátámasztásáról s az urakra kellemetlen nemzetiségi konkurrensok politikai *quarantaine* alá tételéről, ordókról, szinekúrákról, honmentésről, kegyelmes urakkal való parolázásról s más földi javakról van szó! Ellenben a magyar néppel (hisz a nemzetiségi mit se számít a „fajmagyar” szociológusoknak, legfeljebb mint elnyomandó, gyöngítendő vagy beolvasztandó tömeg!), alkoholizmusával, tuberkulózisával, analfabetizmusával, földéhségével, szóval egész rettenetes anyagi és erkölcsi nyomorával mit sem törődtek a nemes hazafiak! Ami kevés a szabad tanítás terén történt, az kizárólag a jobbmódú polgárelem szórakozására volt kieszelve. Vagy miként magát Jancsó tapintatosabban kifejezi: „Az 1869-ben megkezdett nagy közművelődési akció ... a népről egészen átment a magyar értelmiség túlnyomó nagy többségét magában foglaló középosztályra. Célja többé nem a népműveltség széles körben való elterjesztése volt, hanem az értelmiség — a magyar középosztály — kulturális fajsúlyának emelése azért, hogy vele a nemzeti egység alapjául szolgáló kulturális egyesülést a magyarság és az országban lakó más nemzetiségek között előkészítse” (29). (Méltóztatnak tudni, minő gyönyörű sikerrel!)

Egyszerre a 90-es években a magyar uri társadalom hangulata megfordul. Kormány, hatóságok, egyetem, akadémia figyelme egyszerre a nép felé irányul. Micsoda változás! Úgy-e mily lélekemelő példája a „szociális lelkiismeret” fölébredésének? Jancsó és társai is ebben az irányban működnek. Íme motívumaik:

„Egyszóval a szocializmus egyik ellenszere: a nép helyes irányú felvilágosítása az irodalom és a tanítás segítségével” (52). „A közgazdasági ismereteket világos és tetszetős formában kell velők közölni. Ha az ily előadások kellő módon, idejekorán tartat-

nak az ifjú munkásoknak, mielőtt még a szocialisztikus métegy beléjük lett volna csepegtetve, azok valószínűen a védőoltás hatásával birandanak rajok nézve.” (52) Gaal aranyaszavai.

„És napjainkban, midőn a munkásosztály értelmét a szocialisták már más irányban meghódították, a társadalmi béke híveinek a tevékenységét máshol, mint a munkások felfogásának átalakításával helyesen kezdeni nem lehet. Nem elég csupán anyagi helyzetüket javítani, mivel nincsen olyan kedvező állapot, melyben az ember elégedetlen és boldogtalan nem lehetne. Mindenekelőtt a munkás világnézetére és kedélyére kell hatni ...” Ugyanezen nagy magyar tudós szavai.

Egy másik jelesünk, Földes, — Jancsó szerint — a Carlyle és Ruskin nyomain halad. (Valószínűleg elragadó stílusát is ezektől vette!) Szerinte

„csak a tudományos szellem terjesztése háríthatja el a társadalomtól a fenyegető veszélyeket, mert a társadalmi jelenségek részreghajlatlan hűvös vizsgálatához vezet és mert a tudomány igazságai előtt előbb-utóbb mindenki meghajol” (53).

Csakhamar Bernát Istvánnak akkor még polgári alakja is feltűnik. Jancsó áhítattal írja:

„Nem az objektív tudományos igazságok tanítás útján való elterjedésétől várja a társadalmi reformot, mint Földes, hanem a valláserkölcsi alapon álló társadalmi nevelő munkájától . . . Az általa megindított irodalmi és egyesületi mozgalmak hatásának tulajdonítható, hogy ma a szociális mozgalmakkal szemben nemcsak a hivatalos földművelésügyi politika, hanem a birtokosság nagy többsége is a megértés és a méltánylás álláspontjára helyezkedik és meg van arról győződve, hogy vele szemben nem lehet a nyers erőre támaszkodni, vagy szívtelen közömbösséget tanúsítani, hanem kézbe kell venni, igazságosan és emberszeretettel kezelni.” (54) Úgy látszik a „fajmagyar” szociológia a pirulást nem ismeri.

Majd a falusi nép oktatásának szükségére hívja fel a figyelmet, mely a városi proletariátus tanításánál sokkal fontosabb feladat. Azt tetszenek hinni, hogy e kívánságban talán a magyar nép, a magyar faj szeretete szólal meg. Tévednek, Jancsó úr egészen nyílt:

„Ezek a szervezetek — különösen az utolsó évtizedben — csüggedést nem ismerő buzgóságot fejtettek ki, hogy az alig pár százezerre rúgó iparos és gyári munkásságot megnyerjék tanítói munkásságukban való részvételre, de a milliókra rúgó földművelő parasztságot meg se látták. Tanítói munkásságuk célja a szo-

ciális veszedelem megelőzése vagy elhárítása volt. És nem vették észre, hogy ez a szociális veszedelem minket nem a külvárosoktól, vagy a gyártelepekről fenyeget, hanem az alföldi parasztvárosok nádfödeles házaiból és a falvak kunyhóiból.*

Minek folytatnám a tallózást ezeken a kiszáradt mezőkön, melyeken mindenütt a hatalmasok által kitartott tudomány mocsárgőze üti meg az olvasó orrát. Nincs ezeken a lapokon egyetlen szemernyi népszerűtet vagy kultursóvárgás sem. Egyetlen mondat sincs, melyből azt hallanánk vagy éreznők, hogy tanítani kell a népet azért, mert nyomorult, elnyomott, tudatlan és beteg. Hogy ki kell nyitni a szemét, hogy ne legyen örökös rabja a nemzetiszínű szédelgésnek, a klerikális morfiumnak és a lelkiismeretlen demagógiának, hanem világos műveltségre és tiszta ítélőképességre kell őt fejleszteni, mellyel önmaga fogja kivívni jogait és kultúráját; hanem mindig arról a nyomorúságos, prostituált áltudományról hallunk, melynek egyedüli törekvése, hogy a népet megtartsa tudatlanságában, bárgyú türelmességében, a latifundiumok szolgálatában. Nincs egy mondatuk sem, melyből ki ne látszanék a szolgálai kasznártudomány lólába. De nemcsak a népet veti meg ez a „fajmagyar” szociológia, hanem a tudományt is. Azzal mindig valami hatalmi igényt akar konzerválni, mintha az is zsandár volna. Sejtelme sincs róla, hogy a tudomány önmagában kincs, a megtisztulás és megerősödés forrása s hogy a valódi szabadoktatás feladata megtanítani a népet logikusan gondolkodni, bátran következtetni, a tudomány eredményeit sorsa javítására felhasználni és hogy az igazi szabad tanítás irtózik minden előre kicsinált dogmától, annál inkább a politikának tett kerítői szolgálatoktól.

A tudmányszerető ember és a moralista egyaránt undorral fogja olvasni ezt az írást. Egykor pandúr és szolgabíró elég volt a nép lenyűgözésére. Ma már „hazafias” szociológusok is szükségesek! És ezek az emberek merészkednek objektív tudományról fecsegni s minket vádolni azzal, hogy politizálunk — ők, kiknek egyetlen gondolatuk sincs, mely ne a pénz vagy a hatalom felé sandítana.

De talán túlszigorúak vagyunk. Legalább is lehet, hogy nem erkölcsi, hanem inkább szellemi defektussal állunk szemben, így még a 20. század elején le képes írni, hogy a magyar-

* A ritkítások az idézetekben mindenütt tőlem valók.

ság számára az angol vagy francia nyelv megtanulása „majdnem lehetetlen”, a németről pedig ezt írja:

„kockázatos dolog a német nyelv ilyen célzatú (t. i. mint műveltségszerző nyelv”) ápolása és terjesztése érdekében kardoskodni. Mert a német nyelv mellett való kardoskodás akadályozná egyrészt a nemzetiségek és a magyarság között a folyton előhaladó magyarosodás beolvasztó és egybeforrasztó hatását, másrészt pedig előkészítené a szellemeket arra, hogy a német szellem felsőbbsege előtt való teljes meghajlás tudata siettesse a német politikai hegemónia előtt való feltétlen meghódolást is”. (79.) És az ilyen látókörű emberek, akik még mindig szellemi vámsorompókban keresik a magyar kultúra erősségét, vezethetik Magyarországon ilyen fontos kérdésekben a közvéleményt s bornírt ideológiájuk évtizedekre dülhatja fel az ország nemzetiségi békéjét.

Ilyen erkölcsi érzék és szellemi látókör mellett szinte nem csodálkozhatunk, ha az „új alap”, melyre a hazafias szociológia a szabad tanítás nagy reformját helyezni akarja, nem a nép érdeke, sem pedig a tiszta tudomány, hanem ez a közhelyekből, naivitásokból és történelmi falzumokból összekotyvasztott szö-zavar:

„Az alap, amelyen velők (t. i. a szocialistákkal) sikeresen megbirkózhatunk (mert mindig, de mindig csak erről van szó!), adva van politikai, közművelődési és nemzeti fejlődésünk utolsó százéves történelmében. Abban a történelemben, amely azt tanítja, hogy nálunk a nemzeti gondolat sohasem állott egy percre sem az általános emberi haladás nagy érdekeivel ellenségesen szembe. Hogy az a magyar liberalizmus, amelyik megteremtette a mai modern magyar államot, amelynél nemzetibb, gazdagabb, műveltebb, egységesebb sohasem volt ez az ország, egy percre sem volt ellenséges indulatú sem a vallásokkal, sem a felekezetekkel szemben. Viszont, a magyar egyházak sem állottak útjában a nemzeti haladás áramlatának. Nehéz időkben a felekezetek egymás szabadságát védelmezték. De a boldogabbakban sem civakodtak egymással, vagy a haladás elvét képviselő nemzeti állammal annyit és oly szenvedélyesen, mint a nyugati államokban. A nemzeti, sőt az állami gondolat sem volt és nem is lehet nálunk soha ellenséges a vallások iránt, mert hiszen a nemzet ereje volt mindig egyetlen biztosítéka ebben az országban úgy a vallás, mint a gondolat szabadságának. Ez a százéves történelem azt bizonyítja, hogy nálunk az általános emberi haladás minden követelése megvalósítható, nemcsak a nemzeti, hanem még a vallásos gondolat sérelme nélkül is.” (98.)

Bravo! bravo! Ez aztán gyönyörű dialektika. A magyar liberalizmus íme a kastélyt, a paplakot és a vármegyét egy akolba hozta. (Csakhogy Giessweinéknek több eszük van, semhogy a csődöt mondott liberalizmussal együtt menjenek, mint ez már Pécssett is kitűnt és a magyar protestantizmus sem feledte még el mindenütt „szabadsága védelmezésének” véres emlékeit a katolicizmus részéről!) De a zsidókról igazán kár volt megfélemezni, honfiak, hisz az újdonsült fajmagyarokat is felhasználhatnák önök honmentő céljaik elérésében.

* * *

A memorandum törvényjavaslatához értünk. Tudom, minden kultúrember a legrosszabbra el lesz készülve ezek után. Mert mit várhatunk olyan emberek javaslataitól, kik így látják a múltat, így értékelik a jelent s ily aspirációkkal mennek a jövő felé? De amit kapunk, a várakozásnál is rosszabb. Röviden kifejezve: kínai agyonadminisztrálás és rendőri spicliuralom. Olvasóim látni fogják, hogy e súlyos szavakat nem retorikai hatásért használtam.

A törvényjavaslat 2. §-a az iskolán kívüli oktatást három „tagozatra” osztja: népakadémiai, szabad liceális és népszerű főiskolai tanfolyamokra.

A népakadémiai tanfolyamok a tanköteles kort meghaladott polgárokat írni és olvasni tanítják, vagy az elemi és ismétlődő iskolában szerzett ismereteiket kiegészíteni kívánó és önként jelentkező állampolgárok számára előadásokról gondoskodnak. Ily tanfolyamok felállítására a községek és városok kötelesek. Ha kellő anyagi erejük nincs hozzá, „e tanfolyamok tanítóinak és előadóinak a közoktatásügyi minisztertől rendeletileg megállapítandó tiszteletdíjat részben vagy egészben” az állam fizeti meg. Ezen intézkedés által az egész ú. n. szabad tanítás a mindenkori kormány engedelmes eszköze lesz. Ezt a törekvést még megerősítik a javaslat többi rendelkezései.

A 6. §. ezt mondja:

„Állami segítségben csak magyar tanításhoz tanfolyamok és sorozatos előadások részesülnek, — de ezek is csak abban az esetben, ha a jelen törvény követelményeinek megfelelnek és az illető vármegyei népakadémiai bizottság által állami segílyre ajánlatnak.”

Tehát a magyar liberalizmus továbbra is az analfabetizmusnak a klikkuralomra nézve kedves lelki sötétségében akarja meg-

tartani az ország lakosságának felét: mert ha a magyarnyelvű oktatás a zárt nemzetiségi területeken a gyermekekre nézve meddő, kétszeresen meddő a felnőttekre nézve. Persze tudatlan, babonás, állati sorsban levő tömeg kell a *gutgesinnt* mandátumoknak csendőri és adminisztratív kierőszakolására. De még a magyar tannyelv sem elegendő az aggódó hazafiaknak: egy vármegyei népakadémiai bizottságra is szükség van. Vármegye és népakadémia egymás mellett úgy hangzik, mint deres és *Trade Union*. Gyanúnk nem alaptalan, a vármegyei népakadémiai bizottságot ekként szervezi a 8. és 9. §§.:

„. . . vármegyénként egy-egy népakadémiai bizottság alakítandó és pedig a vármegye területén működő közművelődési, tudományos, irodalmi és gazdasági egyesületek, a középiskolák, a hivatalos tanító-egyesület képviselőiből, a közigazgatás középponti és járási tisztviselőinek két megbízottjából, a kir. tanfelügyelőből és azokból, kiket a vallás- és közoktatásügyi miniszter a bizottságba kinevez. A kinevezett tagok száma a többi tagok egy negyedénél nem lehet nagyobb.

E bizottság elnöke a kir. tanfelügyelő ... A bizottsági tagság tiszteletbeli. Azoknak a tagoknak, kik nem laknak a megye székhelyén, ülések esetén útiköltségre és napidíjra igényük van. A bizottság titkárát maga választja a megye székhelyén levő középiskolák vagy tanítóképző intézet tanárai közül, de a vallás-és közoktatásügyi miniszter erősíti meg ... A titkár tiszteletdíjban részesül.”

Nyilvánvaló e rendelkezésnek szándéka: minden valóban demokratikus elemet (első sorban a szakszervezeteket!) kizárni e testületből s a miniszteri konkra leső elemeket napidíjak és honoráriumok alakjában odaédesgetni s a tanári kar engedelmeselemeinek fizetés-kiegészítést adhatni.

Ezek után természetes, hogy a tanfolyamok költségvetését is a vallás- és közoktatásügyi minisztérium hagyja jóvá és hogy a „továbbképző tanfolyamok tanítási anyagát és módszerét illetően, tájékoztatóul a vallás- és közoktatásügyi miniszter módszeres útmutatásokkal ellátott tervet dolgoztat ki” (14. §.) a tanítás nagyobb szabadsága érdekében. Arról is gondoskodás történik, hogy a tanfolyamok ez a része bekapcsolódjék „azokba a tanfolyamokba is, amelyeket a falukon a földművelésügyi minisztérium és a vármegyei gazdasági egyesületek rendeznek”. Itt találkozunk a magyar liberalizmus a népbárát agrarizmussal.

A tanítói személyzet kérdésében hasonló modern szabadelvűség. A 16. §. szerint:

„E tanfolyamok tanítói és előadói első sorban a népiskolai tanítók és tanítónők . . . Másodsorban taníthatnak egyes tárgyakat a tanfolyamokon a lelkészek, a községi és körorvosok, a községi jegyzők, a helyi értelmiség főiskolai képzettségű tagjai, ha erre vonatkozó szándékukat az illetékes népakadémiai bizottságnak bejelentik és ez ajánlkozásukat elfogadja. Taníthatnak még főiskolai tanulók és az értelmiség nem főiskolailag képzett tagjai is, ha erre való képességüket olyan oklevéllel igazolják, amelyből kitűnik, hogy a tanítói jogosultság megszerzéséért az iskolán kívül eső oktatás főiskolai tagozatában valamelyes e célra rendezett tanfolyamot a szóbanforgó tantárgyra vonatkozóan sikerrel hallgatták.”

Ez a §. valóságos emlékköve lesz a megmerevedett gimnáziumi bölcseségnek, annak az elbizakodott mandarin-szellemnek, melynek minden társadalmi működés alapja: bizottság, kalkulus, vizsga, napidíj, hatóság.

A szabad tanítás második fokozata a szabad liceális névre hallgat, s kétféle tanfolyamokat rendez:

„*a*) az elemi iskolai tanfolyamot már végzett szakképzett munkások, iparosok és más, magukat továbbképezni akaró egyének számára a középiskolai ismeretek pótlására — a klasszikus nyelvek kivételével — az összes középiskolai tanításanyagból, megbővítve a gazdaságtani, köz- és magánhygieniai ismeretekkel;

β) a társadalom középiskolai ismeretekkel már rendelkező, műveltebb rétegeinek számára magasabb tudományos irodalmi és közművelődési igényeket is kielégítő sorozatos előadásokat.” (19. §.)

Látjuk a mandarin-szellem nemcsak a tanítókat skatulyázza el, hanem a hallgatókat is kvalifikációhoz köti. Ennek a gondolatnak borzalmasságát mindenki át fogja érteni, aki tudja, hogy a francia és angol szellem legnagyobb képviselői nem resteltek szerény munkásszervezetben előadásokat tartani a tudomány és az élet legnagyobb problémáiról — bárkinek, aki szomjúhozta az igazságot —: ellenben a mi kis apró tudósokkáink kétes értékű bölcseségeiket csak tanügyi ésszel kirostált hallgatóságnak kegyesek kimérni annyira, hogy ez a szabad liceális fokozat a 18. §. szerint csak „olyan városokban” állítható fel, „hol egy vagy több középiskola, tanítóképző intézet, középkereskedelmi, ipari iskola, felsőbb leányiskola vagy legalább polgári iskola van”. Mégis a gögös tanügyi szív ellágyul a 21. §-ban, mondván:

„A szabad liceális tagozat *β*) pontja alatt jelzett, magasabb irodalmi, közreművelődési és tudományos igényeket is kielégítő

sorozatos előadásokra a tanfolyam előadói olyan nagyobb falusi községekben is vállalkozhatnak, melyekben nem lévén semmiféle középiskola, helybeli előadótestület nem alakulhat, de a nagyobb számú helyi értelmiség ilyen egyes vagy sorozatos előadások megtartását óhajtja és hajlandó az előadók útiköltségeit fedezni.” Ajánljuk e bölcs rendelkezést a *Borsszem Jankó* kitűnő mucsai tudósítója figyelmébe.

Természetesen ott, ahol ilyen rengeteg tudományt üzletszerűen mérnek ki, a szellemi italmérési engedély boldog birtokosai újabb §-sal szabályozandók, a 23. §-sal, eképen:

„Az iskolán kívül eső oktatás szabad liceális tagozatának tanítói és előadói első sorban a középiskolák, tanítóképző intézetek, felsőbb leányiskolák, közép-kereskedelmi ipariskolák és polgári iskolák tanárai és tanítónői. Azonkívül a főiskolai képzettségű értelmiség azon tagjai, akik erre önkényt vállalkoznak és szándékukat arra vonatkozóan az illetékes kerületi bizottságnál bejelentik és az ajánlkozásukat elfogadja.”

Szegény magyar Henry Georgeok, a legkisebb reményetek nem lehet arra nézve, hogy a Jancsó úrék iskoláján műveletlen elméket megszólaltathatnátok a Tömb Szilárdok s a *Széchenyi-szövetség* fiacskáinak jeles csapata mellett! (Természetesen állami napidíj fejében!)

A m. kir. tanügyi, nemzeti mandarin-elmének azonban mindezek a fokok, képesítések, ellenőrzések és napidíjak nem elégségesek, a 25. §. újabb és még impozánsabb tanfolyamokat tár fel szédülő szemeink előtt:

„Az egyetemi székhelyeken s azokban a városokban, amelyekben a középiskolákon kívül egy, vagy több fakultást magában foglaló főiskola van, vagy azokban, amelyekben a magasabb műveltség és tudományos képzettség előmozdítására úgynevezett közművelődési házak vannak, az iskolán kívül eső oktatás felső-főiskolai tagozatra is szervezendő.” *Óriási!* Csak természetes, hogy olyan helyeken, ahol Csaradák, Herczeghek, Bernolákok, Szigethyek stb. katedrái emelkednek, gondoskodni kell, hogy az ily nagy férfiak népies előadásai még címben se vegyüljenek össze a „szabad liceális fokozat β) pontjával”.

De tárgyilag is rém fontos eme felső-főiskolai tagozat, melynek feladata:

„a társadalom főiskolai képzettségű tagjait megismertetni a különböző tudományok újabb vívmányaival, azokkal az eszmeáramlatokkal, politikai, közgazdasági, szociológiai, művészeti

és irodalmi irányokkal, amelyek a modern műveltségű ember tudáskörét és eszmevilágát alkotják ... E tagozatban szervezetnek azok a külön tanfolyamok is, amelyeknek célja a népiskolai tanítókat, vagy az értelmiség főiskolai képzettséggel nem bíró, önként jelentkező tagjait az iskolán kívül eső oktatás népakadémiai fokozatában való tanításra egyes tudományágakban továbbképezni, illetőleg képesíteni. Előadói számára az egyetemi tanítás szabadsága is biztosíttatik, azért, hogy munkásságuk állandóan egyetemi színvonalon maradhasson.” (26. §.)

Méltóztatnak látni, hogy ezek azután igazán nagy urak, talán bizony kir. tanácsosok is, akik a Jancsó-féle „szabad oktatásban” — természetesen csak e „tagozatban” — szabadon taníthatnak. Aki tehát ilyen nagy urak közé akar keveredni, az ember legyen a gáton! A 27. §. csakugyan illő zordonsággal kijelenti: „Tanítói és előadói e népszerű főiskolai tanfolyamoknak a főiskolák tanárai és magántanárai. A középiskolák tanárai közül a Tudományos Akadémia tagjai, vagy azok, akiket tudományos irodalmi működésük alapján az Iskolán kívül eső Oktatási Tanács erre feljogosít. Hasonló jogosítványra van szükségük az értelmiség azon főiskolai képzettségű tagjainak is, kik a Tudományos Akadémiának nem tagjai.”

De ezek a főmandarinok egymaguk nem elegendők a „szabad tanítási” engedély eredményes gyakorlására. Jancsó úr még kerületi bizottságokat is szervez „a közművelődési házak körül csoportosuló közművelődési, irodalmi, tudományos stb. szervezetek megbízottjaiból és a magyar közművelődés azon érdemes munkásaiból, kiket a vallás- és közoktatásügyi miniszter e bizottságba kinevez”. E bizottságok természetesen újra a szükséges napidíjakkal, útiköltségekkel és titkári tiszteletdíjakkal lesznek felszerelve, mert a nagy hazafiak szívesen kurjongatnak olykor, de ritkán ingyen.

Mindezen bizottságok számai természetesen a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban futnak össze (31. §.) a legporoszabb centralizáció szellemében, mert Apponyi csak akkor oly lelkes barátja a decentralizációnak, mikor a magyar tanügy klerikális feldarabolásáról van szó. Ellenben ez a „szabad tanítás” már eredetében kellőleg klerikális és junker szellemű lévén, az bátran centralizálható, sőt csak így válhatik igazán megfelelően „birkózó” armádiává.

Ez a sok bizottság-órsdi azonban még mindig nem elég. A tanügyi lélek rendszabályozó mámora nem ismer határt. A *lex*

Jancsó a „szabad tanítás” impozáns várára a legdicsőbb citadellát is ráépíti az Országos Iskolán kívül eső Oktatási Tanács megalkotásával. Ez lesz azután új tisztességek és napi-díjak kiapadhatatlan forrása.

„Az Országos Iskolán kívül eső Oktatási Tanács tagjai lennének az Uránia, Szabad Lyceum, Erzsébet Népakadémia, a négy nagyobb közművelődési egyesület, az Országos Középiskolai Tanáregyesület, a Tanítóképző-intézeti Tanárok Egyesületének, a Polgáriskolai Tanáregyesületnek és a Tanítók Országos Bizottságának, a két tudományos egyetemnek és a műegyetemnek és a Tudományos Akadémiának megbízottai, a kereskedelmi, földművelésügyi minisztériumok küldöttjei, továbbá a magyar tudomány és közművelődésnek azok a munkásai, akiket a vallás- és közoktatásügyi miniszter kinevez. A tagság tiszteletbeli. A tagok csupán az ülések után járó s az Országos Közoktatási Tanács tagjaiéval egyenlő napi-díjban részesülnek... E Tanács elnökét, alelnökét és titkárát... a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki. A titkár megfelelő tiszteletdíjban részesül . . .” (33., 34. §§.)

Úgy-e micsoda szédületes perspektíva! Fényes társaság, úri társaság, hazafias társaság, megbízható társaság; melynek tárgyalásait egyetlen disszonáns szó sem fogja zavarni. Az Isten, Király, Haza szentháromsága itt diadalt fog ülni s a nép örülhet és lelkesedhetik a szabad-tanítási alamizsnáért.

De hát mi lesz azokkal a szabad-tanítási szervezetekkel, kik ezen agrár-klerikális-mandarin hierarchiától természetszerűen óvakodni fognak, mint a tűztől?

Jancsó úr róluk sem feledkezik meg s a két utolsóelőtti §-t nekik szenteli.

A 36. §. liberális ízű és Nyugateurópának szól eképen:

„Nem esnek e törvény rendelkezései alá azok az egyes, vagy sorozatos előadások és tanfolyamok, amelyeket tudományos, irodalmi társulatok, társadalmi egyesületek, vagy magánosok az állam anyagi segítségének igénybevétele nélkül rendeznek. Ilyen egyes, vagy sorozatos előadásokat és tanfolyamokat tetszés szerint való ismeretkörökre kiterjedően ezentúl is bárki szabadon és az oktatásügyi hatóságoknál való minden előzetes bejelentés nélkül rendezhet.”

A 37. §. ellenben szittya-magyar és Tulipánia házi használatára készült (ha valaki angolra vagy németre lefordítja, mint gonosz, nemzetiségi hazaárulót nyomban lecsukatjuk!) Szól pedig a magyar liberalizmus e klenódiuma eképen:

„Az állam főfelügyeleti joga alapján, melyet az oktatásügy

egész vonalán gyakorol, a vallás- és közoktatásügyi miniszter az ilyen tanító célzattal rendezett egyes, vagy sorozatos előadásokat és tanfolyamokat is a főfelügyeleti jog gyakorlása szempontjából, küldötteivel bármikor meglátogattathatja. Ha **meggyőződött, hogy a bennük folyó tanítás erkölcsbe, az ország alkotmányába vagy törvényeibe ütköző, a teljesítendő vizsgálat eredményéhez képest beszüntetheti; fenntartóitól és tanítóitól a jogot ilyen előadások vagy tanfolyamok tartásához, először egy bizonyos időre, ismétlés esetén pedig véglegesen megvonhatja,**”

Mi más ez, mint ama spicli- és rendőrrendszernek, mely egész közéletünket elborítja, alkalmazása a kulturhaladás utolsó refugiumában, a szabad tanításban? Ezentúl nemcsak népgyűléseket, szakszervezeteket, nemzetiségi kulturintézeteket, hanem a valódi szabad tanítás szerény hajlékait is lehet csendőrfedezet alatt szétverni.

Az eljárás nagyon egyszerű lesz. Ami a Jancsó-féle hazafias alap-pal ellentetes, az mind hazafiatlan és az ország alkotmányába ütköző. S mivel a magyar történelem minket, Jancsóval szemben, arra tanított meg, hogy a nemzeti irány többnyire az önző osztályérdekek kendőző jelszava volt; hogy az általános nagy kulturérdekek ma is alig képesek nyomorúságosan vegetálni a feudalizmus meztelen zsebérdekeivel szemben; hogy a magyar liberalizmus mindinkább gyáva és korcs képződménnyé lett, mely jogait képtelen volt a mérhetetlen gazdagságú katólikus egyházzal szemben megőrizni, mely az összes többi egyházakat is az önkény és terrorizmus minden eszközével elnyomni törekedett; hogy a feudális egyházak mindenkor a birtokarisztokrácia népelnyomó politikájának leghívebb támogatói voltak; hogy az állami, sőt a becsületes értelemben vett nemzeti gondolat is mindenkor csak nagy harcok árán volt képes a feudalizmus és klerikalizmus retrográd szövetségét megtörni; hogy ma Magyarországon nincs egyetlenegy lépés sem előre a modern industrializmus megteremtése, a munkásság öntudatra ébresztése és a birtokarisztokrácia háttérbe szorítása nélkül stb. stb. Mivel tehát így a Jancsó-féle jezsuita köpenyegforgatással szemben mi egészen más alapra helyezkedünk: nyilvánvaló, hogy mi hazaárulók vagyunk s iskoláinkat tönkre kell tenni. Ennek elérésére a tanügyi mandarin elme a rendőri utat választotta hazafias orosz minta szerint. Pl. Apponyi ki fogja küldeni Jancsót, Földest vagy valamely más „fajmagyar” szociológust és ezek konsta-

tálni fogják a *Társadalomtudományok Szabad Iskolája* „alkotmányellenes irányát”. Erre vizsgálat, majd megintés, majd felosztatás. És a nemzeti állam meg lesz mentve és Apponyi boldogan deklamálhat a külföldi demokrácia előtt világbékéről és nemzeti haladásról. Azonban a tanügyi mandarin szellem elszámítja magát. Mert tanítani nemcsak iskolában, de népgyűléseken is lehet. Épületes látvány lesz, ha szolgabírói engedéllyel és csendőri fedezet alatt fogunk majd tanítani. A falragaszokon ki lesz írva pl.:

A népgyűlés tárgya:

Ágoston Péter előadása:

Az osztályközi magánjogról;

és a Szabó Erviné:

A munkásmozgalom újabb irányairól.

És ha eddig 300 embert tanítottunk, a jövőben 3000-et fogunk tanítani. És erre a csendőrfedezetes magyar szabad tanításra meg fogjuk hívni Björnsont, Scotus Viatort, a *Courrier Européert*, a *März* és a *Simplicissimus* munkatársait s népgyűlési megnyitóként imígyen fogunk hozzájuk szólni;

— Testvéreink az emberi kultúrában! Nézzetek most jól körül s látni fogjátok, hogy nem igaz az, hogy a magyar nép és a magyar polgárság elnyomja a nemzetiségeket. Ellenkezőleg, ebben az országban mindenki el van nyomva, aki gondolkodik és dolgozik. A fajmagyar nép százezrekben menekül Amerikába az éhségbérek és a vármegyei basauralom elől. A magyar munkások szervezeteit csak úgy szétverik, mint a nemzetiségi egyesületeket vagy a magyar intellectuelek szabad-iskoláit és a Thália színházat. Értsétek meg, miről van szó: a csernovai vérengzés, a Kardos-féle véres választás és bankpanama, a Kaffka által leleplezett vármegyei csendélet és a mai minta-adminisztráció, a plurális választójog és a vezényszó-svindli; Darányi munkástörvényei és Apponyi apáca-paragrafusa; az örökös sajtóperek, a *Simplicissimus* és a többi kényelmetlen idegen sajtó kiltitása, az analfabetizmus, korrupció, tuberkulózis és a *lex Jancsó* mind, mind és annyi más virág egy és ugyanazon töről fakadnak: a feudalizmus fájáról... A nemzetiségi elnyomatás csak egyik esete a feudális rendőrállam hatalmi őrzöngésének ...

Ilyenféleképen fogunk szólni s a Jancsó által rendezett szabad tanításos népgyűlés izgatóbb látvány lesz a nyugateurópai kultüremberekre, mint az öreg Björnson összes nyílt levele.

És azután menjenek a nemzeti hősök nyugateurópai interparlamentáris konferenciákra . . .

Jászi Oszkár.